

Аҳмад Лутфий

САОДАТ АСРИ ҚИССАЛАРИ

Интизор кутилган тонг

1-китоб

Нуруллоҳ Муҳаммад Рауфҳои таҳрири остида

Наргиза Раҳмат қизи ва Нодирҳои Ҳасан таржимаси

Аҳмад Лутфий ҳозирги замон адиби, тарихчи олим. Биз эътиборингизга ҳавола этаётгаи «Интизор кутилган тонг» қиссаси Саодат асридан ҳикоя қилувчи олти жилдли асарнинг биринчи китобидир. Китоб тўла ҳолида Жаноби Пайгамбаримиз алайҳиссаломнинг тугилишларидан то вафотларига қадар муборак ҳаётларини камраб олади. Худди шу мавзуга багишланган бошқа асарлардан фарқи муаллиф аниқ тарихий воқеаҳодисаларни ўзига хос бадиий йўсинда акс эттирганидир. Натижада у гоят ўқишли чиққан. Бу китобларнинг машҳур бўлиб кетганини шундан ҳам билса бўладики, асар тўрт марта нашр қилингандир. Иншааллоҳ, сизларга ҳам ёқади, деган умиддамиз.

МУАЛЛИФДАН

Саодат йўлининг энг улуг ва энг сўнгги раҳбари, Оллоҳ таолонинг энг севгили кули ва элчиси ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам (с.а.в.) жаноблариинг гўзал, баркамол, ўрнакли ҳаётларини бутун борлигича айнан тасвирлаш, асҳобининг унга нисбатан мухаббатини, вафодорлик туйғуларини мукаммал кўрсатиш, душманларининг кин ва ҳасадга тўла хаттиҳаракатларини тўласича ифодалаб бериш, фикримизча, ҳеч бир инсоннинг кўлидан келмайди. Масалан, Абу Бакр ҳазратларининг Жаноби Расулulloҳга (с.а.в.) бўлган меҳрмухаббати, Абу Жаҳлдаги кин ва ҳасад уммон каби чексизчегарасиздир. Ҳозирга қадар айтилган ганлар ҳам, айтилажак ганлар ҳам шу уммондан бир неча қатрадир, холос.

Юз йилларча давом этган туссиз, масъулиятсиз ҳаёт, бу ҳаёт ичидаги яхшиёмон, ибрат олиш мумкин бўлган эъгақод, ахлоқ, одат ва анъаналар... ундан кейин илоҳий амр хилниратган Тавҳид санжоги ва ҳақ билан ботил орасида юзага келган буюк кураш...

Қўлингиздаги китобнинг биринчи бўлими Сарвари анбиё жаноблариинг (с.а.в.) тугилишдан то нубувват вазифасини олгунга қадар кечган ҳаётларини ва ўшандаги жоҳилият даврини акс эттиради. Ундан кейинги — нубувват ва рисолат вазифасини олгандан то Парвардигорига қовушгунларига қадар ўтган вақт «Саодат даври» дейилади. «Ойдинликлар сари» деб номланган иккинчи бўлим шу даврнинг илк налаларидан ҳикоя қилади.

Ўйлаймизки, ушбу китобни ўқиганлар орасидан «Пайгамбаримизни янада яқиндан танидим, янада кўнроқ севадиган бўлдим», дейдиган бирор инсон чиқар ва ҳузури илоҳийда ҳам шундай шоҳидлик берар. Ана шунда бу китобдан кутилган натижамуқофотга эришган бўламиз.

Асарнинг бу жилдида найгамбарлик вазифаси келгунга қадар Расулulloҳнинг муборак

исми шарифларига «соллаллоху алайҳи васаллам» саловоти қўшилмаган. Бироқ буни Расули Акрамга нисбатан хурматсизлик деб тушунмаслик керак. Китобда қўлдан келганича хурматга риоя қилинган.

Бугун ҳам марқади муборақларида самимият ила салоту салом айтганларга шаънларига ярашадиган даражада муомала қилишларига ишонганимиз Расулуллоҳга (с.а.в.) абадиятлар қадар ва олинган нафаслар сонича салоту саломлар айтамыз.

Оллоҳ таоло сари элтувчи ягона саодат ва ҳидоят йўли бор, у ҳам бўлса, найгамбаримиз (с.а.в.) кўрсатган йўлдир. Инсоният эриша оладиган энг юксак ахлоқ қандай бўлиши лозимлигини пайгамбаримиз (с.а.в.) шахсан яшаб кўрсатганлар. Бундан бошқа йўл кидирган кимса бадбахт бўлур. Уни камситган киши дунё ва охиратда хору зор бўлур. Уига қарши чиққанлар алалоқибат балоқазога гирифтор бўлур.

У зотга бўлган севги — ибодат, у зотнинг шарафли исмларини зикр этиш — саодат, у кишининг шафоатларидан маҳрум қолиш — фалокатдир. У зоти шарифга, у зотнинг йўлларида юрганларга, у зотга хос уммат бўлишга гайрат қилаётганларга саломлар бўлсин. «Инсон севгани билан биргадир» ҳадиси хабар берган саодатга эришганларга салом...

«Бугун бир соатгина Расулуллоҳни уйимда меҳмон қилсам, қандай бахтиёр бўлардим!»

«Дўконимга бораётганимда, олдимда пайгамбаримиз юриб бораётганларини кўрсам, мен ўзим қандай юрган бўлардим?»

«Мен қатнашаётган мажлисда Набийи Акрам жаноблари (с.а.в.) ҳам ўтирган бўлсалар, мен ўзимни қандай тутардим?»

«Жаноби Расулуллоҳ яшаган Саодат даврида яшаганимда, у зотга хурматим қандай бўларди?» каби ҳаяжонли саволларни ўзига бера олувчи ва буларни азиз умрида тадбиқ қилиш фурсатини топувчи, ётарда у кишининг севгиси ёди билан уйкуга кетгучи, уйгонганида у зотнинг гул бўйларини ҳидлаш фикри ила турадиган мўминларга саломлар бўлсин...

Тилим сени сўйласин, қалбим доим сени эсласин, Севгинга тўқнашмаган қалб кўксимда бўлмасин. Мушк спаратган тупрогинга юзларимни сурмасам, Исён ила чириган кўзларим юмулмасин.

I КАЪБА ЙИҚИЛАДИМИ?

Фил ва Абобил қушлари

Эрта тонгдан бери анчагина йўл юриб қўйган лашкарга хароратнинг ошиши туфайли истироҳат берилди. Отлар, туялар қўйиб юборилди. Улови йўқ—яёвлар тўхтаган жойларига чўкиб қўя қолдилар.

Атрофда биронта ҳам тиккайган дарахт ёхуд яшиллик кўринмас эди. Узаниб ётган кум саҳроси ора-сира учрайдиган кичик теиачалари билан гоҳ баландлашиб, гоҳ иастлашиб давом этарди.

Феврал ойи охирлаб бораётган эди. Бироқ Арабистон ярим оролида бу ойлар ҳам ёздагидек иссиқ бўлиши ҳақиқатдир.

Мешлардаги сув қон каби илиқ. Бундай ҳавода ҳеч ким илиқ сув ичишни истамайди. Аммо, начора, ичмасликдан бошқа чора ҳам йўқ эди.

Аскарларнинг баъзилари чўктирилган туяларга суяниб, баъзилари белбоғларини қумга ёйиб, устида ухлаб қолишган. Истироҳат берилгандан кейин уйгоқ бирор кимса қолмаган ҳисоб.

—Тур ўрнингдан, огайни.

—Тинчликми?

—Турганингдан кейин биласан.

Аскар истамай ўрnidан турди. Ўзига қолсаку, яна соатларча ширин уйқусини давом эттирган бўларди. Узун-узун эснади.

—Бу йўл қачон тугайди, огайни?

—Қаердан билай? Абу Риголдан сўра.

—Сабрим тугади...

—Менинг ҳам жонимга тегди.

Шу пайт юришга буйруқ берилди. Лашкар ортидан чанг-тўзон қолдириб, Макка томон силжий бошлади. Лашкар орасида тарқатилган гапларга кўра, яна икки кундан кейин Маккага етиб борилиши керак. Абу Ригол бу оқшом Мугаммисга борилажагини, у ердан эса, Маккага икки қадамлик йўл қолишини сўзларди.

Қоронгу тушгунча давом этган бугунги юриш «Тўхта!» амри билан ниҳоя топди. Юклар туширилди. Чодирлар тикилди.

Абраҳа хизматчисини юбориб, Абу Риголни чақиртирди. Абу Ригол Абраҳанинг ҳузурига кириб, ерни ўнди.

—Бу жойнинг номи нима?

—Султоним, бу жойни Мугаммис дейишади.

—Маккага ҳали узоқми?

—Етиб келдик деб ҳисоблайверинг. Бақирсангиз, овозингиз етади.

—Бир кунда етиб бора оламизми?

—Бир кунга бормас, етиб келдик ҳисоби, султоним. Абраҳанинг юзида мамнунлик аломатлари найдо бўлди. Хизматчисига:

—Бу ерда бир неча кун қоламиз. Тахтим қурилсин!— деди.

Абу Риголга кетишга изн бердида, дам олиш учун тўшагига чўзилди.

Ниҳоят, улуг орзуси амалга ошадиган пайт етиб келган эди. Ҳафталаб юрилган йўллар ахийри ноёнига етган, чскилган машаққатларнинг мукофотини олиш соатлари яқинлашган эди. Ётогида шундай тотли хаёллар оғушида ором оларкан, шод-хуррамлик билан уйқуга ҳозирланди.

* * *

Абу Ригол Тоиф шаҳридан эди. Маккадаги муборак Байтни — Каъбани бузиш учун келган

Абраҳа лашкари Тоифга хужум қилмоқчи бўлиб турганида, бу шаҳарнинг оксоколларидан Масъуд ибн Муаттиб бошчилигида бир ҳайъат унинг қаршисига чикди:

— Эй Малик, сен вайрон қилмоқчи бўлган Байт Тоифда эмас, Маккада. Бизнинг сенга қарши урушадиган кучимиз йўқ. Агар Тоифга хужум қилмасанг, сени Маккага энг қисқа йўл билан олиб борадиган етакчи берамиз, — деди тоифликлар.

Абраҳага бу таклиф хуш ёқди. Унинг мақсади ҳам урушиш эмасди. Балки Санъо шаҳрида ўзи қурган қалисога рақиб бўлган ва араблар томонидан эъзозлаб келинган Каъбани бузиш ҳамда Макка халқининг муҳаббатини қалисога қаратиш эди. Шу сабабли тоифликларнинг таклифини қабул қилди. Тоифликлар йўл кўрсатувчиликка Абу Риголни бердилар.

Абу Ригол Тоиф — Макка йўлини беш бармогидек яхши биларди. Кўн қарвонларга йўл кўрсатувчилик қилган эди. Бу сафар эса, Каъбани бузиш учун кетаётган лашкарга йўл кўрсатишига тўғри келди...

Ажабо, бу хизмати эвазига нима берар эканлар? Хизмат ҳақи масаласида ҳали келишилмаган эди. Ҳақини Абраҳа берармикан ёки тоифликларми?.. Тугашига бир кун қолган бу сафардан яхшигина даромад олишни умид қиларди у.

Балки бир энг зотдор туянинг соҳиби бўлар. Олтмиш минг кишилик лашкарга йўл кўрсатувчилик қилиш чакана хизмат эмасдир ахир!..

Аmmo... бу не ҳол? Абу Риголни тўсатдан чидаб бўлмас бир тутқаноқ тутди. Икки дақиқа мобайнида ичичидан келган кучли оғриқ уни тинирчилатиб кўйди ва, ниҳоят, ўтиб кетди. Бу оғриқ яна бир бор рўй берса, Абу Ригол бардош беролмасди.

Турди, ўнгу сўлга юрди. Лашкар сафида келган Маҳмуд исмли ўргатилган баҳайбат филнинг ёнига борди. Улуг ҳайвон ҳисобланган бон1қа филлар бу ҳайбатли филнинг олдида болачасидек кичик кўринар эди. Абраҳа Каъбани мана шу баҳайбат филга буздирмоқчи эди.

Абу Ригол бир неча дақиқа бу филни томоша қилди. Бир нарча ҳам булут кўринмаган осмонга боқди. Самодаги беҳисоб юлдузлар унга таниш кўринди. Йиллар давомида қарвонларга йўл кўрсатувчилик этган Абу Ригол бу юлдузларга қараб юрар, у юрган йўлларни ксчалари ана шу юлдузлар ёритиб турар эди.

У яна юрди, чодирга кирди, ўтирди. Қўкқисдан тагин ичи санчди. Абу Риголнинг вужуди шу даражада азоб бериб оғридики, тирноқлари билан беихтиёр тупроқни чангаллаб қолди. Қинидан чиқиб кетгудек бўлган кўзлари, буригаган башараси, тишларининг орасида қисилиб қолган тилини кўрган одам кўркиб кетган бўларди. Абу Ригол ерда юмалаб, тинирчиларди. Бўғзидан ўқтинўқтин чиққан бўғиқ инграшларни ухлаб ётганларнинг биронтаси эшитмади. Беш дақиқалар чамаси вақт ўтгач, Абу Риголнинг ҳаракатлари секинлашди ва, ниҳоят, вужуди ҳаракатсиз, тинчиб қолди.

* * *

Эрталаб уйгонгач, юриш тараддудини кўрар эканлар, лашкарга эълон эшиттирилди. Абраҳа бир кунлик истироҳат берган эди. Сабаб — Каъбага яқинлашиб қолганликлари бўлди. Яхшилаб дам олингач, сўнгра Каъбага хужум қилиниши билдирилди. Ўрнидан турганлар яна такрор ётдилар. Тоза ҳаводан симириб, ҳамроҳлар ўзаро суҳбатга берилдилар.

Абу Риголнинг нонуштасини келтирган одам унинг ҳали ҳам ўрнидан турмаганини кўрди. У юзтубан ётар, қўли нарироқдаги бир нарсани олмоқчи бўлгандек узалган эди. Келган одам уни уйготмоқчи бўлди:

— Ўлганмисан нима бало, тур, эй Абу Ригол!

Абу Риголнинг танаси қимирламасди. Аскар хайрон бўлди. Сўнгра бақира кетди:

— Ўлибди, ўлибди!

— Ким ўлибди?

— Абу Ригол ўлибди, — дея титрарди ҳалиги аскар. Бир соат ичида олтмиш минг кишилик

бутун лашкар бу нохуш хабардан вокиф бўлди.

Абраҳа нонуштасини битиргач, хизматкори унинг қулогига пичирлади:

— Нима, Абу Ригол ўлибдими? Абраҳа ишонмади:

— Алжирама, кечгача олдимда эдику?!

— Султоним, ўлганлиги аник.

— Бориб ўзинг кўриб келчи. Бўлар-бўлмас миш-мишларга ишонаверасанми?

Хизматчи чикди. Қайтиб келиб, биргина сўз айтди:

— Ўлибди.

Абраҳа «бўлиши мумкин» дегандек, бошини кимирлатди ва:

Зотан, биз ҳам қарийб Маккага келдик. Сўнгра буюрди: — Чукур казиб, ўликни кўминглар!

Абраҳа филбон Асвад ибн Мақсудни чақириб, унга бир неча суворий берди ва Маккага жўнатди. Асвад Макка томонга бориб, у атрофдаги туяларни ҳайдаб келтирди. Бу туялар орасида Макка раиси Абдулмутталибнинг икки юз туяси ҳам бор эди.

* * *

Макка халқи Мугаммисда тўхтаган катта лашкарнинг даҳшатидан ўзини йўқотиб кўйди. Шаҳар катталари Абдулмутталиб раислигида «Доруннадва» деб аталадиган жойда мажлисларини ўтказдилар. Бу қадар катта лашкарга қарши урушмоқ ўлим билан баробардир, дедилар. Абдулмутталиб йигилган маълумотларни мажлис аъзоларига етказди. Мажлис аъзолари лашкар кўмондони билан учрашишга қарор қилдилар.

Шу орада «Доруннадва»га Абраҳанинг элчиси келтирилди.

— Макка раиси ким, мен у билан кўришмоқчиман, — деди элчи.

Йигилганлар Абдулмутталибга қарадилар. Элчи унга: Яман ҳукмдори Абраҳа сен билан кўришмоқчи, — деди.

— Мақсади нима?

— Ҳукмдор: «Мен сизлар билан уруш қилгани келганим йўқ. Фақатгина шу Байтни бузмоқ учун келдим. Агар бизга қарши чиқмасаларингиз, мен ҳам қонларингизни тўкмайман», деяптилар.

Абдулмутталиб қарорни айтди:

— Бизнинг ҳам сизлар билан жанг килиш ниятимиз йўқ. Кучимиз ҳам етмайди. Урушиш учун сабаб ҳам йўқ.

— Ундай бўлса, ҳукмдорим сени кутмоқда.

— Қани, бошла.

Абдулмутталиб ёнига икки ўглини олиб, ҳабаш лашкари томон йўл олди.

Абдулмутталиб Абраҳанинг чодирига кирди.

Абраҳа умрида бундай одамни кўрмаган эди: Абдулмутталиб узун бўйли, гоят хушфезл, юзидан нур ёгилиб турарди. Подшоҳ бирдан юрагининг тез ура бошлаганини ҳис этди. Бу одамга оддий кишилар билан гаплашгандек муомала қила олмасди. Тахтидан тушди. Ерга ўтирди. Абдулмутталибни ёнига ўтказди. Таржимон воситасида сўради:

— Мендан нима истайсан?

— Одамларинг олиб кетган икки юз туям қайтариб берилишини истайман.

Абраҳа бу жавобдан ҳайрон қолди. Яна бир бор Абдулмутталибга бошданоёқ разм солди. Бирор камчилик тополмади. Эшитган сўзлари бу инсоннинг сўзлари эканлигига ишонмади. Ўртани сукунат қоплади. Абраҳа, боши эгик, ўйланиб қолди. Кейин таржимонга бир нарсалар дея пичирлади. Таржимон Абдулмутталибга:

— Сени кўриб ҳайбатингдан титраб кетдим. Нақадар виқорли, улуг одамнинг рўнарасида турганимни тушундим. Аммо сўзларингни эшитиб, фикрим ўзгарди. Бир неча туянгни қайтариб

беришимни сўрадинг. Ҳолбуки, мен сен ва ота-боболарнинг муқаддас деб келган Байтни бузиш учун келдим. Сен бу Байтни бузмаслигимни сўрайсан, деб ўйлаган эдим.

Абдулмутталиб гоят сокинлик ила:

— Мен туяларимнинг эгасиман. Байтнинг эса, эгаси бор, у ўзи кўриқлаб олади, — дея жавоб килди.

Абраха бу сўздан хайратланди:

— Ҳеч ким мени бу қароримдан қайтаролмайди. Сен ҳам, Байтнинг соҳиби ҳам...

Сўнгра ёнидагиларга:

— Бу одамга туяларини қайтариб бсринглар, — деди. Абдулмутталиб чодирдан чиқиб кетди. Абраха хайратлар ичида қолди. Бу одамнинг сўзлари ҳеч ҳам оддий сўзлар эмас эди. Ҳатто Абдулмутталиб бу сафар кўзига яна ҳам хайбатлироқ кўринди. Унинг назарида, бу одамни менсимасликнинг сира иложи йўқ; уни менсимасликка ҳаракат қилганларнинг обрўйи тўкилар эди.

Абдулмутталибнинг келишидан кўра кетиши улугвор бўлди. Ҳақиқатан ҳам бу дашт одами тоғда бўрию қушларни озуклантиради деганлари рост экан, деб таъсирланди Абраха.

Абраха унга «Ҳеч ким мени бу қароримдан қайтара олмайди», дер экан, Абдулмутталибнинг сўзлари уйғотган таҳликани билдирмасликка ҳаракат килди. Катта лашкари ва баҳайбат фили бор эди унинг. Буюк Арабистон юртида унга қарши чиқиб: «Менман сен билан урушадиган!» дейишга журъат этадиган бир мард тонилмас эди. Бу ўйлар туфайли газаби келган Абраха лашкарига берган истироҳат муддатини қисқартириб, эрта тонгданок Маккага юришни амр килди.

* * *

Абдулмутталиб туяларини етаклаб Маккага кириб борди. Макка халқига Абраҳанинг мисли кўрилмаган лашкари ҳақида маълумот берди ва ҳаммага шаҳарни тарк этиб, тоғларга чиқиб кетишни буюрди.

Сўнгра Қурайшнинг қайвонилари билан бирга Каъбанинг ёнига келиб, Байт эшигининг ҳалқасини тутди. Кўзларидан оқаётган ёшлар соқолидан тушиб, кўксига томчилар эди. Оллоҳга юқиниб, маҳзун сас ила дуо этди:

— Оллоҳим, банданг ўз ашёрўзгорини кўриқлашга интилади. Сен ҳам ўз мулкинг — Байтингни кўриқла. Уларнинг хочлари, кучқувватлари сенинг қудратинг устидан асло голиб келолмайди. Агар уларнинг хоҳиши бўйича бизни улар билан қибламиз олдида ёлғиз ташлаб қўйсанг, бу ҳам сенинг ишингдир.

Абдулмутталиб шу сўзларни айтар экан, ёнидагилар ҳаяжон ичида «Омин» дедилар. Кўнгиллардан чиқаётган ниёзлар олий даргоҳга юксалар, бутун Макка халқи Абу Кубайс теналарида қўл очиб, бу дуоларга жўр бўлишар эди.

Кейин юзта туя келтирилиб, қурбонлик учун нишон урилди ва Каъбанинг ёнига кўйиб кетилди. Каъбага хужум қилганлар бу хайвонларни сўйиб есалар, бу ноҳақ ҳаракатлари учун Оллоҳ улардан интиқом олади, деган тушунча билан шу иш килинди.

Абдулмутталиб ва шериклари Каъбани асл соҳибга омонат этиб тонширгач, тоғларга қараб кетдилар ва душманнинг шаҳарга келишини нойлай бошладилар.

* * *

Абраха ярим кечада уйғонди. Кўзлари чодирнинг тенасига тикилган эди. Нафас олиши тезлашди. Юраги ҳам тез ура бошлади. Зеҳнини ҳали ҳам ўша сўзлар эгаллаб олган эди: «Мен туяларнинг эгасиман. Байтни эса, эгаси кўриқлаб олади». Бу сўзларни айтган одамдаги матонат унга қаттиқ таъсир қилган эди. Араб диёрида тўплаш мумкин бўлмаган улуг бир лашкарнинг бош кўмондони, Яман мамлакатининг нодшоҳи бўла туриб, айтилган бир жумланинг

таъсиридан ҳеч қутулолмас эди. Бу жумла узоқдан келаётгани ва яқинлашгани сари кучаяётган бир портлаш каби даҳшатли эди. У яқинлашган сари Абраҳа чайкалар, каттиқ зарбалар билан руҳини остинустин этар эди. Ниҳоят, чидаёлмаслигини англади ва ўрнидан калқиб, ташқарига чикди.

Мухаррам ойининг ўн олтиси арафасида катта баркашдек кенгайган ой бутун ҳашамати ила жаҳонни томоша қилмоқда эди. Инсон кўзини безовта этмайдиган энг тотли ёруглик эди бу. У атрофга нур сочиб турарди.

Бундай кечада ойнинг шундай ҳолини кўрган одам фақат ҳузур қилади ва руҳи дам олади.

Абраҳа олтмиш минг кишилиқ лашқарини бир сидра кўздан кечирди. Бу даҳшатли куч унинг биргина буйруги билан ҳаракатга келади. Бу лашқар билан фақат Каъбани тугул, балки бутун Маккани вайрон этиш қийин иш эмасди. Бу лашқар билан бутун араб оламини тиз чўқтирса бўларди. Кеча Абдулмутталиб: «Байтни эгаси кўриқлаб олади», деб ўртага солган ғулғула энди ниҳоят эрталаб ариса керак. Бугунгача барча арабларнинг қалби боғланган Каъба хароб этилажак, қарши чиққанларнинг қалласи кетажак. Араб олами бугунга қадар бундай лашқарни кўрмаган эди. Бу лашқар араблар тушларида ҳам рози бўлмайдиган катта ишни бажаради — асрлардан бери муқаддас деб топиниб келинган Каъба салтанатига сўнгги нуқта кўяди.

Абраҳа анчагача шундай ўйлар билан лашқарини томоша қилди. Чодирига қайтар экан, ўзига ўзи шундай дерди:

«Сўнгги сўз эртага. Ҳа, охириги сўзни Абраҳа айтадимиз ёки Байтнинг эгасими, эртага кўрамиз».

Ётди. Кўзларини юмиб, Санъо шаҳрида қурдирган мухташам қалисосини хаёлига келтирди. Билқиснинг саройи қолдиқларидан кўчириб олинган мраморлар ва энг ноёб дарахтларнинг ёғочлари билан безаб қурдирган қалисосини севмаган инсон қолмаган эди. Ниҳоятда баланд, кенг, ҳашамли, мустаҳкам бир қалисо бўлган эди у. Бунинг учун беҳисоб давлат харжланган, сонсаноксиз одам ишлатган эди. Аммо, ҳайҳотки, ялангоёқ араблар бу қалисони мақбул кўрмай, яна ўз Каъбаларига рағбат кўрсатавердилар. Бундан газабланган Абраҳа бир куни Яман тужжорларидан сўради:

— Маккадаги Каъбани кўрдиларингми?

— Албатта, султоним, бир неча маротаба кўрдик.

— Хўш, у каттами ёки меники каттами?

— Сизники катта, султоним.

— Қай бири гўзал — Каъбами ё мен қурган қалисоми?

— Сизники гўзал. Каъба — тошлардан қурилган тўрт девордан иборат бир бино. Устига латта тортиб қўйилган, атрофида юзлаб бутлар йигилган бир ибодатгоҳдир. Қурук ва иссиқ, атрофи тоғлар ила ўралган бир водий. Суви жуда оз. Яқиндагина Макка раиси Абдулмутталиб бир қудуқ қаздирди. Бу қудуқ илгаридан мавжуд бўлган, аммо кўмилиб, унутилган экан. У одам қайтадан очибди. Шу қудуқнинг суви жуда ширин ва битмастуганмасдир. Арабларнинг бу қудуққа рағбатлари кучли.

— Хўш, менинг қалисом мухташам бўлса, нега араблар ўша тош иморатга бунчалик кучли мухаббат кўядилар?!

— Султоним, бу Байт ҳларга катта боболари Иброҳим найгамбардан қолган. Ўша вақтлардан бери муқаддас ва муборак ҳисобланади. Тош учун эмас, ўша найгамбардан қолган қудсий мерос ва омонат бўлгани учун бу Байтга шу қадар каттиқ боғланганлар.

— Тушунарли. Демак, токи у Байт мавжуд бўлар экан, менинг қалисомга рағбат қилинмайди, шундайми?!

Одамлар кетгач, Абраҳа отини ҳозирлашларини буюрди. Қалисога бориб, уни тўйибтўйиб томоша қилмоқчи эди.

Калисога яқинлашгач, шовкинсуронга дуч келди. Калисо хизматчиларининг юзларида кўрқув излари намоён эди. Худди улар подшоҳнинг ташрифидан норози каби. Қандай воқеа юз бергани бирор дақиқа ўтгач, маълум бўлди. Хуш бўйлар таратсин, дея атирлар, мушку анбарлар септирган калисосига бир одам ҳожат чиқариб кетибди! Буни эшитган Абраҳа дабдуруст ўзини тушдами ё ўнгдами эканлигини билолмай қолди.

—Кўлимни тишлачи?

—Ие, султоним, бу нима деганингиз?!

—Тишла, қаттиқ тишла! У одам буйрукни бажарди.

—Бўлди, етар.

Ҳа, бу туши эмас, ўнги эди. Юзи кўркинчли даражада ўзгарди. Хизматчиларнинг ранглари оқарди ва бошлари устида ўлим шамоли эсаётганига шубҳалари қолмади.

— Бу қандай разолат?! Сизнинг бу ердаги вазифангиз нима?!

Бошлари эгилди. Жавоб бермадилар.

—Тезда қидирилсин!

Зиёратчилардан бири:

—Султоним, эрталаб Кинана қабиласига мансуб бир одамнинг бу ердан чиқаётганини кўрдим.

Унинг сўзлари тўғри эди. Уша Кинана қабиласи кишиси бу қилгиликни қасддан қилган. Каъбанинг обрўйини синдириш мақсадида қурилган калисога нисбатан арабларнинг қараши шундай. Яъни, «араблар учун бу калисо кенг ва чиройли бир ҳожатхона бўлиши мумкин, холос», демоқчи бўлган.

Абраҳа бу ганга бутун қалби ила ишонди. Чунки Яман диёрида яшовчи ҳеч бир одам бу ишни қилишга журъат этолмасди.

Кинаналикни болиқалар ҳам кўришган эди. Қидирдилар, аммо тонолмадилар. Тонилса ҳам, фойдаси йўқ эди. Чунки бу ишни у қилмаганида ҳам, бошка бирови қилган бўларди.

Абраҳа калисодан чиқар экан, саройдаёқ зехнига жойлаштириб қўйган «Каъбани бузиш» режаси янада кучайди ва бу ниятимни муқаррар амалга ошираман, деб онт ичди. Бир томондан, мақсадини кўшни Ҳабаш ҳукмдорига билдириб ёрдам сўради; иккинчи томондан, ўз лашкарини юришга тайёр бўлишга буюрди. Ҳабашистондан келган ёрдамчи аскарлар билан бирга «Маҳмуд» лақабли улкан фил ҳам бор эди.

Шундай қилиб, жами ҳисоби олтмиш мингга етган лашкар билан йўлга чикди. Йўлда бир қанча қабилалар унга бўйсунди. Булардан Шахдон ва Нахис қабилаларининг раиси Нуфайл ибн Ҳабибни ўлдирмокчи бўлган эди, йўл кўрсатувчилик қилиш шарти билан ўлдирмади. Узоқ давом этган сафардан сўнг Мугаммис деб аталган жойга, Абу Ригол ўлган жойга етиб келди...

Абраҳа ётогида ўтган кунларни ўйлаб ётар экан, тонг отай деб қолган эди. Енгил бир уйқу босди, астасекин юмилган кўзлари уйқута таслим бўлди.

* * *

Абраҳа яхши ухлади. Тонгга қадар наришон ҳолга келган зехнини охири уйқу элтиб, ором олди. Кеч уйғонди. Нонушта асносида ҳаяжонини яшира олмади. Дарҳол лашкарга юришга амр берди. Сафнинг энг олдидан улкан фил жой олди. Йўгон бақувват хартуми билан Каъбани йикитиши қутилмокда эди. Араблар балки у Байтни сўнгги маротаба тавоф қилиб видолашаётгандирлар.

Тайёргарликлар тугади. Бу орада Нуфайл ибн Ҳабиб филга яқинлашиб: «Эй Маҳмуд, чўк. Соғсаломат келган жойингга қайт. Чунки сен Оллоҳ ҳаром қилган, қўл теккизилмоги манъ этилган ҳудудда турибсан» дедида, жуда тезлик билан тоққа қараб чониб кетди.

Абраҳа ҳозирланган отига минди ва юришга буйрук берди. Филнинг эгаси Унайс филга юришни амр қилди. Аммо фил ётган жойидан қимирламади. Унайс қўлидаги таёк билан филни

енгилгина урди, жонивор барибир кимирламади. Яна урди, яна урди, ҳеч турадиганга ўхшамади. Абраҳа отнининг устида викор ила туриб, филнинг ўрнидан калкишини кутмокда эди. Ниҳоят, сабри тугади:

— Тезрок тургаз бу хайвонингни! — деб бакирди.

Унайс буйрукни бажармок ниятида таёкни бор кучи билан филга урди. Бирок бунинг ҳам натижаси бўлмади.

— Аҳмоқ, филни шунақа тарбиялайсанми?

— Ҳеч бундай одати йўқ эди, султоним, унга нима бўлганини тушунолмаяман.

Ёрдамчиларни ҳам чакириб, филни биргаликда тургазмокчи бўлдилар. Лекин на ёрдамчиларнинг гайрати, на Унайснинг нешонасидан оқаетган терлар ва на танасига урилган зарбалар жониворни жойидан кимирлата олди. Абраҳа асаби бузилиб, жигибийрон бўлиб, нима киларини билолмай колди. Борган сари газаби ошган Абраҳа кўлидаги найзасини филнинг бурнига санчди. Бурнидан кон отилиб чиқди, хайвон ўрнидан сакраб турди. Бирок олдинга кадам ташламади.

— Нариги томонга бурчи, — деди бириси филбонга.

Шунда ўнгга ўгирилди. Абраҳа кулимсиради. Чунки фил юра бошлаган эди. Оркага юрди, чанга кайрилиб юрди. Кайсарлиги тугагандек эди. Аммо Каъба томонга йўналтирилган захоти фил турган жойига михлангандек бўлди колди. Макка томонга бир кадам ҳам қўймади. Яна ўнгга, чанга, оркага юргизиб кўрдилар, юрди. Макка томонга эса, кайрилар эдию, ҳеч юрмасди.

Шу вақт Абраҳанинг зехнида чакмокдек бир овоз чакнади: «Мен туяларнинг эгасиман. Байтни эса, эгаси қўриқлаб олади». Демак, филнинг Макка тарафига кадам ташлай олмайгани Байтнинг кўринмас соҳибига алокадор бир ҳикматданмикан! Энди Абраҳанинг олдида икки йўл турарди: ё филни бу ерга ташлаб, лашкар билан Маккага хужум килиш, ёки бутун лашкарни олиб ортга кайтиш. Аммо шунча азиятлар Макка остонасига келганда оркага кайтиш учун чекилдими? Бу муаззам лашкар катта максад билан тўнланган, ахир. Абраҳа филни шу ерда колдириб, олга юришга қарор берди.

Шу вақт уфқда найдо бўлган бир тўн кора нарса эътиборини тортди. Бу кора борган сари якинлашиб келаётган қушлар тўдаси эди.

— Бу томондан ҳам келаётирлар.

Абраҳа ўгирилди. Ўнг томондан ҳам бир тўда қуш якинлашмокда эди.

— Қалдиргочга ўхшайди.

— Йўқ, булар абобил қушларидир.

— Қаранглар, бу тарафдан ҳам келаётирлар.

— Демак, ҳаммаси бизнинг устимиздан учиб ўтишади.

— Устимизни ишкилиб ифлос килишмасинда... Фил эсдан чикиб, лашкар ҳар тарафдан учиб келаётган қушларга тикилиш билан овора эди.

— Умримда кўрмаганман бунақасини.

— Орқа томондан ҳам келаётирлар қуш қурмагурлар.

— Толеи бор биронтамининг бошимизга нимадир ташлаб кетар.

— Э, толеъ бизда нима килсин...

Қушлар жуда якинлашиб колди. Лашкарнинг устига келди. Шу найт бир фарёд эшитилди:

— Онажон, вой-дод!.. Биринкетин оху фарёдлар ортаверди.

Кўлини ушлаган одамга қарадилар. Билаги тешиқ, кон отилиб чиқарди. Нўхатдан кичик, мошдек келадиған, нишған гиштнинг ушоги сингари каттик бир тош бор эди кўлида.

— Нима бўлди, огайни?

— Ким отди сенга?

Аммо бу саволни бердилару ўзлари ҳам бакира бошладилар. Чунки қушлар теиадан

ёғдираётган тошлар уларга ҳам насиб этган эди. Метин тошчалар дуч келган одамнинг вужудини тешиб юбораверди.

Икки дақиқадан кейин бутун бошли лашкар нима қиларини билмай, шошилиб қолди. Ерда типирчилаётганлар, у ёқдан бу ёққа қочаётганлар, кўлига тушган нарсани ўзига қалқон қилиб сақланишга беҳуда уринаётганлар ва жигарлари узилаётгандек бўкираётганлар сонсаноксиз эди.

Лашкар қаерга қочишини билмай сарсон ҳолда:

— Нуфайл... Нуфайл... — деб бақирар эди. Нуфайл худди шу воқеалар содир бўлишини олдиндан билгандек қочиб кетиб, жонини сақлаб қолган эди. Нуфайл уларга кутулиш йўлини кўрсатадигандек, уни қидираётган эдилар. Лекин энди кеч. Қудрат кўли билан отилган ўқлар ёйдан чиқиб нишонга теккан эди. Каъба соҳибининг тенгсиз қудрати олдида улугвор лашкарнинг тиз чўкишдан ва бу мусибат қаршисида фарёд чекишдан бошқа чораси қолмаган эди.

Абраҳа бир оз аввал завқ билан томоша қилган қушларнинг энди қай тахлитда устларига фалокат ёғдираётганини кўриб, барча режалари пучга чиққанини, жон сақлаб қолиш чорасини излашдан ўзга йўли қолмаганини сизди. Кўз ўнгида хайбатли ва нуроний қария иайдо бўлгандек бўлди. У туяларини олиб кетишга келган ва Каъбани ҳақиқий эгасига топширган Абдулмутталиб эди. «Мана, кўрдинг. Каъбанинг соҳиби мулкани п'ундай муҳофаза қилади», дегандек бўлди унга.

Отидан тушмоққа уринди. От унинг тушмоқчи бўлганини билгандек, чўкди. Аммо у қушлар ёғдираётган тошлардан бир нсчаси теккани учун мажбуран чўккан эди, буни Абраҳа англади. Шўрлик отга теккан тош унинг бутун вужудини тешиб ўтган эди. Абраҳа чодирга қараб чонди. Аммо тиззасида бирдан найдо бўлган кучли оғриқ уни жойига михлаб кўйди. Бошқа бир тош эса, кўлини тешиб ўтди. Энди кутулишнинг иложи йўқлигини англаб етди. Осмон маҳшар қадар тўнолон эди.

Қалдиргоч катталигидаги беҳисоб қушлар тўдатўда бўлишиб учиб ўтишарди. Ерда жон берастганлар, ўлганлар қалашиб ётарди. Додфарёдлар, инграшлар мудҳиш шовқин ҳосил қилди. Беш дақиқа ўтарўтмас майдонда тик турган бирон жон қолмади. Барчаси ўрилган бугдой боғлари каби ерга ястандилар. Ҳар бирининг танаси илматешик бўлиб кетган.

Қушлар бутун лашкарни шу тарзда маҳв этгач, астасекин таркала бошладилар. Аммо лашкар орасида унинг тарқалаётганини кўрувчи бирон одам зоти қолмаган эди. Аксарияти ўлган, баъзилари жон бермоқда эдилар.

Бир қисм аскарларнинг тақдирига ажал битилмаган, бу мудҳиш манзаранинг шоҳиди сифатида тирик қолишлари истанилган эди. Улар Абраҳанинг бошқалар сингари бадани илматешик ҳолда ётганини кўрдилар. Эмаклашга ҳам ҳоли йўқ эди унинг. Қаеридан ушласалар, тўкилиб кетаман дерди. Бир матога солиб, соғ қолган туялардан бирига юкладилар ва Санъо шаҳри томон йўлга тушдилар.

Абраҳа орасира: «Ҳали келмадикми?» деб сўраб кўяр эди.

Бу йўл унга дунёни етти марта айланаётгандек жуда узун кўринди. Ниҳоят, олисдан Санъо шаҳрининг хурмозорлари кўришиб, мужда берилди. Лекин Абраҳага бу хабарни эшитиш насиб этмади. Чунки ажали етиб, дунёдан ўтган эди.

Оллоҳнинг Байтини вайрон қиламан деб йўлга чиққан Абраҳа ҳаётининг сўнгги кунларини ҳеч вақт ҳаёлига келтирмаган шундай сафолат ичида тамомлади.

Байтуллоҳга қарши очган урушида аччиқ маглубиятга учради.

Мисли кўрилмаган катта бир лашкарнинг қўмондони ва Яман султони бўлмиш Абраҳага қасамини амалга ошириш насиб этмади, балки маглуб ва наришон ҳолда жасади Санъога қайтиб келди.

Умрининг сўнгида илматешик вужуди чириб, сасий бошлаган, ўзидан ўзи жирканадиган ҳолга тушган эди у. Яшаган тақдирда ҳам, ҳаёти ўзи учун, уни олиб келганлар учун туганмас

бир фалокат бўлур эди.

Абраҳанинг ўлганини эшитганларнинг юзларида «Хайрият кутулдик», деган маънода мамнуният балкиб турарди.

* * *

Абдулмутталиб ва якинлари лашкарнинг келишини кутар эканлар, устларидан тўдалашиб ўтган беҳисоб абобил кушларининг қайси амрга биноан учиб кетаётганидан беҳабар эдилар. Кушларнинг лашкар устида қора булутдай тўдалашиб айланишганини ва сўнгра кўп вақт ўтмай тарқалиб кетишганини кўрдилар, холос.

Неча кундир хаяжон ва кўркув ила кутилган душман аскарлари Маккага хужум қилмадилар. Бир неча киши яширинча хабар олиб келиш учун йўлга чикди. Йўлда бир кўр одамга дуч келдилар. Судралиб юрар эди у. Маълумот олиш мақсадида сўроққа тутилган бу одам филоон Унайс эди. Бўлиб ўтган барча воқеаларни ундан билдилар.

Абраҳага ва лашкарига берилган бу жазо барча арабларнинг Каъбага бўлган муҳаббат ва ҳурматларини янада орттирди. Унга қарши чиққанларнинг мутлақо маглуб бўлишига энди ҳеч шубҳа қолмаган эди.

Абобил кушлари воситасида Абраҳа ва лашкарига муҳаррам ойининг 17-кунида (феврал ойининг охирида) берилган жазо кўп йиллар инсонларнинг хотирасида қолди. У йилга «Фил йили», маҳв этилган лашкарга «Асҳоби фил», рўй берган бу воқеага эса, «Фил воқеаси» дея ном берилди.

Абобил кушлари учиб кетгач, осмон кузғунлар билан тўлди. Йилларча есалар ҳам тугамайдиған хазинага рўбарў бўлган бу йирткич кушлар севинч ила қийқирганча роса байрам қилдилар.

Бу дахшатли манзарани маккаликлар ҳам кўрдилар. Абобил кушлари отган тошларни хотира ўлароқ олиб кетиб, фожиали манзарани кўрмаганларга кўрсатдилар. Кўрганлар ҳайрон бўлишар, бу қадар кичик тошлар билан инсонларнинг бадани илматешик бўлганига, улугвор лашкарнинг кунфаякун этилганига ҳеч ақллари бовар қилмас эди. «Нима бўлганда ҳам Оллоҳнинг берган жазоси», дея тасалли тонгандек бўлдилар.

Кейин осмон қора булутларга тўлди. Чақмоқ чакди. Челақлаб қуйган шиддатли ёмғир ёғиб, селга айланди. Ёмғир ва сел ёғиб ўтгач, кузғунлар ундабунда ётган бирикки жасаддан бошқа жасад тоиолмадилар.

Бу ҳодисадан таъсирланган шоирлар шеърлар битдилар. Оллоҳ номига қурбонликлар сўйилди. Каъба тавоф қилинди. Асли маккалик бўлган қурайш қабиласининг бошқа қавмлар олдидаги эътибори янада кучайди. Уларни «аҳлуллоҳ» (Оллоҳнинг дўстлари) деб атай бошладилар.

«Фил воқеаси» кўн йиллар мобайнида тарихнинг бошлангичи ўлароқ ҳисобланиб келинди.

* * *

Маҳмуд лақабли баҳайбат фил Нуфайл ибн Ҳабибнинг ҳурмати учун чўкмаган эди. Унга Каъба томон қадам босмаслик буйруғи илоҳий даргоҳдан келган, Маккага борадиган йўл унга ва ортидаги лашкарга илоҳий тақдир ила беркилган эди.

II

МАВЛИДИ НАБАВИЙ

(Саодатли таваллуд)

«Асҳоби фил» маҳв қилинган вақтларда Абдулмутталибнинг сеvimли келини Омина она бўлиш арафасида эди. Лекин унда хомиладор аёлларда кўриладиган ҳолатлар негадир йўқ эди.

Ўзи ҳам хайрон эди бунга. На ранги ўзгарди, на кўнгли айниди ва на қусди. Қорнидаги боланинг борлигини ва огригини ҳам ҳеч ҳис қилмасди.

— Омина, сен ҳеч ҳомиладорга ўхшамайсан, — деб ҳазиллашиб кўйишарди аёллар.

Абдулмутталиб келинлари ичида кўпроқ Оминани яхши кўрарди. Бунинг бир сабаби сеvimли ўгли Абдуллоҳнинг омонати эканлиги эди. Қабила раислари ҳам олдида хайиқиб турадиган Абдулмутталиб ўзининг салобатига, кексалиги, катта обрўэътибор эгаси эканига қарамасдан, хонасига кирган Оминани ўтирган жойида кутиб олишга кўнгли бўлмай, ўрнидан туриб ва ҳурмат ила:

— Кел, қизим, — дерди.

— Отажон, овора бўлманг, турманг, — дерди Омина.

— Менинг келиним ҳар қанча ҳурматга лойиқ. Ҳурматингни жойига қўёлмасам хафа бўламан.

— Мен уяламан, отажон.

— Мен ҳам сени ҳурмат қилмасам, уяламан, қизим. Қўявер мени, умрининг сўнги дамларини яшаётган бу қари чол билганини қилаверсин. У вақт Омина ҳеч нарса дея олмас, бироз қизарган юзлари кулимсирар, боши эгилар эди.

Омина кўзи ёрийдиган кунгача ҳомилали эканини билмай бемалол юрди.

* * *

Судралиб келган бир кўр киши Абдулмутталибнинг эшигини тақиллатди. Ичкаридан бола чикди:

— Ким керак? — деди.

Кўр одам:

— Икки кўзи билан икки оёгини бериб, ўзи соғ қолган бечорага раҳм қилинг, — деди.

Бола кўр кишини дарров ичкаридагиларга айтди. Абдулмутталиб ўрнидан туриб, «Қарайчи», деб уйдан чикди. Келган одамни кўргач, дудокларидан беихтиёр «Унайс» исми чикди. Икки ҳафта аввал рўй берган воқеа эсига тушди. У даҳшатли кунда соғ қолганлардан бири шу филбон Унайс эди.

— Кел, эй Унайс.

— Қорним оч, эй Абдулмутталиб. — Унайс хотиржам ганлаша олмасди. Ўша ҳодисанинг даҳшатидан қаттиқ ларзага тушгани боис аҳволи шундай бўлиб қолган эди.

— Эшигимиз сен учун доим очиқ, эй Унайс.

— Аммо мен уялянман, жуда уялянман.

— Қани, ичкари кирчи.

Унайс олдида дастурхон ёйилди. Таом қўйилди. Унайс овқатланар экан:

— Биз сизга бундай муомала қилмаган бўлардик, — деди.

— Ундай дема, Унайс. Балки, сизлар биздан кўра яхшироқ муомала қилган бўлар эдингизлар.

Унайс огзидаги луқмани ютгач, Абдулмутталибга қараб:

— Бизнинг сизларга қандай муомала қилганимизни билмаган қолдимиз? Сизлар бизга ҳеч қандай ёмонлик қилмаган бўлсаларингиз ҳам, мингларча аскар билан ҳафталаб ниёда юриб келиб, устларингизга ҳужум қилмоқчи бўлдик. Ҳолбуки, сизлар бизни билмас эдингизлар, биз ҳам сизларни билмаган эдик. Аммо маҳв бўлдик. Оллоҳ маҳв этди бизни. Биз шунга лойиқ эдик. Сизлар шундай мақсад билан бизнинг тарафларга борганингизда эди, сизларга бир ютум сув, бир дона хурмо бермасдик. Аммо сизларда чин инсонлик бор, меҳру оқибат, хайру саховат бор. Мени меҳмон қилаётирсизлар. Абдулмутталиб, сен ўша, Абраҳанинг ёнига борганингда, сўзингни эшитган эдим.

— Нимани?

— Водийда инсонлар, тоғларда йирткич қушлар сенинг дастурхонингдан овқатланишини.

— Қўй уларни, Унайс, ўзингдан гапир, ўша куни нима бўлди?

— У куни... Ҳа, у куни момакалдирок чакмок чаккандек бўлди. Нима ходиса юз берганини билолмай қолдик. Лашкаримизга, кучқудратимизга ишонган эдик. Каъбани бузишга, йўлимизни тўсганларни эса, қириб ташлашимизга мутлақо ишонардик. Ҳеч қандай кучқудрат бизни тўхтата олмайди, деб ўйлаган эдик. Оллоҳ бизни шу кичкина қушлар отган кичик тошлар билан махву паришон этиб қўяқолди. Ўзимизни дунёнинг ҳокими деб ўйлардик, аммо кўз очибюмгунча, ўрилган бугдой боғлари каби, теришиб қолдик.

Унайс охирги луқмани ютаркан, сўзида давом этди:

— Мен филнинг ўрнидан турмаганини кўриб, бу ишда бир ҳикмат борлигини тушунган эдим. Ўшанда: «Қайтишингиз керак. Фил ўзича ётгани йўқ», деган овоз ни эшитгандек бўлавердим. Орқага, ўнга, чапга юриб, аммо Макка томонга ҳеч юрмаганидан кейин бу ҳол кўринмас бир Кучнинг иши эканини, у кудрат бизни энди ўз ҳолимизга қўймаслигини аниқ билдим. Буни Абраҳага айтмоқчи эдим. Аммо у найт у осмонларда юрган эди. Ҳеч кимнинг сўзини эшитмас, ҳеч гап қулогига кирмас бир ҳолда эди. Зотан, орадан кўн вақт ўтмади ҳам. Қушлар етиб келдилар.

— Абраҳага нима бўлди?

— Абраҳани охирги дафъа оти ерда думалаб ётганда кўрдим. Эгаридан тушасолиб қочиб бораётган эди. Орқасидан: «Йигит бўлсанг, қочма, Абраҳа, бошимизга бу балони сен келтирдиг, лаънати!» деб бақирдим. Оёқларимда туролмасдим. У ҳам ерга чўкди. Энг охирги кўрган манзарам шу бўлди: бирдан дунё қоронғулашганини ҳис қилдим, ҳолбуки, кўзларим кўр бўлган экаи. Ундан кейин ким нима бўлганини билмайман. Чунки ҳамма ўз жонини сақламоқ дардида ҳар тарафга қочар, фарёд қилар эди. Бирон киши бошқа бирини ўйлайдиган замон эмас эди. Орасира Абраҳага ёгилаётган лаънатлар эшитиларди. Мен ҳам жўр бўлиб лаънатлашга киришдим. Аммо бақирчақирларимизнинг ҳеч қандай фойдаси йўқ эди!.. Сўнгра судралибсудралиб, қаерга кетаётганлигимни ҳам билолмай, у лаънати майдондан узоклашдим. Мана, кўриб турганингдек, умримнинг ноёнини тиланчи лик билан ўтказянман.

— Фил нима бўлди?

Филга нима бўлганини сира билмайман. Шундан кейин Унайс ўрнидан турди:

— Оллоҳнинг ҳимоясида эканлигингизга аминман. Бу Байт ҳам, ҳеч шубҳа йўқки, Оллоҳнинг уйдир, —деб хайрлашиб кетди.

— Яна келгин, кутамиз, эй Унайс, истаган вақтингда кел, — деди Абдулмутталиб.

* * *

«Фил воқеаси»дан эллик икки кун ўтган, рабиулаввал ойининг ўн бирдан ўн иккинчисига ўтар кечаси.

Эрон ҳукмдори Хусрав уйқуда экан, бирдан сакраб ўрнидан турди. Ер мудҳиш тарзда ларзага келган эди.

Атрофийи кўздан кечирди: ҳеч ўзгариш йўқ. Аёли ҳам ўша силқинишдан уйғониб кетган эди. Туш кўрибмиз, шекилли, деб яна қайтиб ётдилар. Аммо ухлай олмадилар. Чунки ташқарида одамларнинг овозлари, ҳайқириқлар эшитилар эди. Бу орада хизматчи эшикни тақиллатди.

— Нима бўлди?

— Сарой йиқилди, султоним, ҳолимиз хароб!.. Хусрав ётоғидан сакраб турди, анилтанил кийинди.

Ҳақиқатан ҳам саройнинг бир қисми харобага айланган эди. Куббалар чўккан, деворлар қулаган эди. Вайрона остида қолган бир хизматкор бор овози билан додларди.

Яшаб бўлмас холга келган саройнинг атрофидаги уйларга ажабки, унча зарар етмабди. Эрталаб бу сирли воқеа ҳақида берилган маълумотда ўн тўртта миноранинг йиқилгани қайд этилди.

Хусрав тушдан сўнг вазирларини мажлисга чақирди.

* * *

Эронликларнинг муқаддас оташгоҳлари ҳам бу тунда галати воқеаларга дуч келди. Бу ер уларнинг ибодатхоналари бўлиб, минг йиллардан бери ҳеч ўчмаган шу оловга сизгинишар эди.

Ўчоқчилик вазифасини бажарадиган киши динига бўлган ҳурмати юзасидан ҳамда подшоҳдан кўрқканидан у оловни тинмай ёқар эди. Ёлғиз вазифаси оташни сўндирмаслик, доим ёқиб туриш эди. Орасира қипқизил ўт шаклига келган оташга ўзи ҳам сажда қилиб олар, унга ёлворар, бандалик қилар, кейин эса, йигиб қўйган ўтинларидан бирикки дона ташлаб қўяр эди. Неча йиллардирки, вазифасини муҳаббат у ихлос билан бажариб келарди. Агар олов ўчиб қолгудек бўлса, оқибати яхши бўлмаслигини ўзининг исмидек яхши биларди. Ҳатто унинг ва барча оташпарастларнинг эътиқодича, оловнинг ўчиб қолиши Тангрининг яшамаслигини ишаш деган гап эди. Ҳар борада Тангрига қарздор бўлганидек, уни яшатмоқ оташпараст хизматкорнинг бурчи эди.

Атрофидаги одамлар сингари унинг фикрлаши ҳам бу эътиқод доирасидан чиқмасди: «Демак, мен олов ёқишни канда қилсам, Тангри яшамайди», дерди.

Бироқ у: «Ҳаёти менинг қўлимда бўлган Тангри қандай қилиб мени ва бутун оламларни ярата олади?» дея ўйлай олмасди, бундай ўйлашга қобил ҳам эмасди.

Ловуллаб ёнаётган оловнинг устига бир неча бог ўтинни ҳурмат билан қалагач, кир шолчанинг устига чўқди. Қаланган ўтинлар ёниб битгунга қадар бемалол бир неча соат вақт ўтарди.

Енгилгина уйку босгандек бўлди. Ҳаво астасекин исий бошлаган бу кунларда тунлари оловнинг олдида ўтириш роҳатижон эди.

Ширин уйку ила кўзларининг юмилганини ҳис қилди. Бирор дақиқа ўтарўтмас хуррак ота бошлади.

Неча соат ухлаганини билмайди. Хўрозларнинг қичқириви уни уйғотиб юборди. Қалаган ўтинларини ёнмаганлигига кўзи тушдию ўчоқчи ўрnidан сакраб турди. Ҳолбуки, ўтинларни қалаётганида уларнинг тагида қинқизил оташ бор эди!

«Хўл ўтин ташладиммикан», деди ўзича. Ваҳоланки, бу ерга хўл ўтин келмайди. Ўтииларнинг бари купкурук эди. Устидаги ўтинлар ёнмаганидек, тагидаги оташ ҳам сўна бошлабди. Дарҳол чўғларни ўртага тўнлаб пуфлай бошлади. Аммо барча уринишлари зое кетди. Оташ худди бошқа биров томонидан атай сўндирилаётгандек эди. Бир оз ўтиб, катта оташгоҳда оловдан асар ҳам қолмади.

Ўчоқчи хайрон бўлиб, ўрnidан турди. Кўркувдан ранги оқариб кетган эди.

— Ўчди, ўчиб қолди... — деб йигламсирарди. Оловни ўчириб қўйганлиги учун қалласи кетиши аниқ эди. Камида чўғнинг устига ўтқазилади! Шу бўлғуси манзарани тасаввур эта бошлади ҳатто. Турган жойида қотиб тураверди. Ишониб, кўн йиллардан бери сизгиниб келган Тангриси ўчиб, қулга айланган эди. Ниҳоят:

Ўчиб қолди, ўчди! — деб бақирачақира, саройга томон чонди.

Кўчалар жимжит эди. Унинг бақиривини эшитганлар нима бўлганини билиш учун ташқарига қарадилар ва кўчада «Ёниб битди» дегандек югуриб кетаётган ўчоқчини кўриб, ҳеч нарса бўлмагандек, яна ичкарайга — уйларига кириб кетдилар.

Ўчоқчи ўзининг шовқинидан одамларнинг безовта бўлишларини ҳам ўйламас, «Ўчиб қолди, ўчди», дея бақариб, жинни сингари сарсари чонарди. Саройга етиб боргач, унинг бақирчақиривига қулоқ солишга одамларнинг тоқати йўқлигини кўрди: сарой вайрон бўлиб ётарди...

* * *

Эроннинг бош қозиси Мубадон эрталаб уйкудан дили хуфтон бўлиб турди. «Нима бўлди?» деб сўраганларга: «Ҳеч иарса», дея жавоб берди. Нонуштадан сўнг бир маъмур келиб, Хусрав уни туш пайтида ўтказилажак мажлисга чакираётганини айтди.

Мубадон тушга яқин огирогир кадамлар ила саройга томон йўл олди.

Хусрав шох раислигида ўтказилган йигилишда саройнинг ўн тўрт минораси йиқилгани маълум бўлди. Хусрав:

— Сарой худди тамалидан бузилгандек бўлди, бу дахшатли ходисадир, — деди.

Бош қози Мубадон сўз олди:

— Бу тунда тушимда бемаза воқеалар рўй берди. Дажла дарёсининг киргогида эдим. Бирдан бир неча саркаш туя кўрдим. Оғизларидан кўпиклар сачрар эди туяларнинг. Олдиларидаги араб отларини Дажлага ҳайдаб келардилар. Шу аснода аввал отлар, сўнгра туялар Дажладан сузиб ўтиб, Эрон ерларига ёйила бошладилар. Қаерга қарасам, бу туялардан бошқа бирор нарса кўрмадим. Кўркув ичра уйғондим. Бу тушимнинг саройда рўй берган ходисага алоқаси бормикан, деган ўйда айтяпман. Бу орада йигилишга юксак мартабадаги бир маъмур кириб келди. Хусрав:

— Нима гап? — деб сўради. Маъмур:

— Султоним, фалокат, — деди.

— Нима бўлди? Маъмур:

— Оташ ўчибди, султоним, — деди. Хусрав:

— Тушунмадим, оташ ўчибди, дейсанми?

— Ҳа, султоним, оташ ўчибди.

Бирдан Хусравнинг юзи саргайди. Йигилишдагиларнинг ҳам ранглари ўзгарди.

— Чақир менга, ўша лаънатини! — деди. Ичкарига ирkit бир одам кирди. Инсон қанчалик уринсада, бу одамдан ҳам искиртроқ бўла олмасди.

— Қани, айтчи, ростдан ўчдимми оташ?

— Ҳа, ўчди, султоним.

— Нега қарамадинг? Сенинг вазифанг нима ўзи?

— Қарадим, султоним. Бутун гайратим билан ўтин қаласам ҳам, барибир ўчди.

— Оташчи олдинга бирикки кадам ташлаб, бошини бир оз кўтаргач, соқолини кўрсатди.

— Пуфлаётганимда ёнди, султоним, — деди. Хусрав маъмурга:

— Тезда олов такрор ёқилсин. Эртага бу одамни ўша оташда ёқиб жазолайман, — деди.

Ташқарига олиб чиқаётганларида ўчокчи:

— Майли, жазоланг, бироқ менинг айбим йўқку, — дея эътироз билдирди. Кўркканидан оёқлари юролмайдиган ҳолга келган эди. Ўчокчи чиқиб кетгач, Хусрав:

— Ғалати нарсалар рўй бермоқда, ҳеч тушунолмайдим, — деди.

Шу найт яна бир хабарчи келганини айтдилар.

— Дарров кирсин, — деди Хусрав, йигилишдагиларга қараб:

— Яна бир фалокат хабари бўлса керак.

Устибоши тунроққа беланган бир одам кириб келди. Хусрав:

— Тезроқ ганир, нима бўлди? — деди.

— Султоним, Сава кўли шу кечада қуриб битибди. Уша срдаги доно кексалар ҳам: «Ҳеч қачон катта бир кўл бир кечада қуримайди. Бунда қандайдир гайритабиийлик бор. Тезда султонимизга хабар беринглар», дейишди. Дарров отга миниб келдим, — деди.

— Яхши қилибсан.

Аслида, «Яхши қилибсан»га арзийдиган ҳеч нарса йўқ эди. Бу яхши хабар эмасди. Катта бир кўл ўзиданўзи бир кечада қандай қилиб ва нима учун қуриди? Шох ақлга сигмайдиган бу ходисалардан гангираб қолди. Оташ... Шунча йилдан бери ёниб келган, осон ёнсин деб махсус